

Горан СЕКУЛОВИЋ*

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ ЦРНЕ ГОРЕ У СХВАТАЊИМА МИТРОПОЛИТА ВАСИЛИЈА ПЕТРОВИЋА И ЈОВАНА СТЕФАНОВИЋА БАЉЕВИЋА

Митрополит Василије Петровић (1709-1766) једна је од најинтересантнијих личности у историји Црне Горе, њен духовни и свјетовни владар, писац прве историје Црне Горе која је заправо једна химна слободном црногорском народу и слободној Црној Гори. Он представља значајну појаву по идејама за црногорско државно утемељење и црногорску духовну и културну баштину. Са др Јованом Стефановићем Баљевићем, везују га многе нити, како историјске тако и стваралачке, у првом реду историографске, посебно када је ријеч о виђењу и схватању оновремене, односно Црне Горе из 18. вијека – старе Црне Горе са четири нахије и Брда, сусједних територија и геополитичког положаја Црне Горе, те историјских процеса у којима се обликовала и оформљивала црногорска држава. Укратко, у овом раду испитаћемо, с аспекта упоредне анализе схватања и мишљења владике Василија Петровића и Јована Стефановића Баљевића послужићемо се ријечима владике Василија из Предговора његове „Историје...” „...положај те земље (Црне Горе), и који су народи у њој...” Будући да се о Баљевићу у црногорској култури и науци још увијек недовољно зна, навешћемо најбитније моменте из његовог живота и стваралаштва.

Јован Стефановић Баљевић је веома занимљива и особена историјска и интелектуална појава. Као и Василије Петровић, припадао је бурном просвјетитељском и рационалистичком 18. вијеку, и као и он посједовао све одлике талентованог, радозналост, енергичног, динамичног, отвореног, радозналост, проницљивога, образованог, свестраног и авантуристичког духа, којим су биле прожете многе истакнуте личности у Европи тога доба, посебно, чини се, са простора Балкана, односно југоистока Европе. Рођен је око 1725-1728. године на Пелевом Бријегу. Како пише др Душан Мартиновић, ванредни члан ЦАНУ, који се од свих истраживача најистрајније бавио проучавањем Баљевићеве биографије, он се првих година декларисао

* Магистар филозофских наука, уредник у НИО „Побједа”, Подгорица.

као Црногорац, често одређујући ближу племенску припадност – „из Братоножића”. Касније се изјашњавао као „Албано-Црногорац”. Свој спис „Географско-историјски опис Црне Горе” потписао је као „Албано-Црногорац из Братоножића”: „Ово кратко историчко-ђеографско описање написах ја Јован Стефановић Балевић Албано-Црногорац из Братоножића. У Петрограду 29. јунија 1757. год.” За вријеме турске окупације Братоножићи су припадали скадарском санџакату. У XVII и XVIII вијеку појам Албаније се односио на оновремену Црну Гору, а за данашње Црногорско приморје Млечани су употребљавали назив „Млетачка Албанија”. Зато Баљевић и пише да се Црна Гора налази у доњој Албанији, тј. „Арбанији”, а заправо би требало рећи – горњој. Задњих година живота Баљевић се представљао као „српски племић”.

Још у дјетињству је, како каже, постао „турски плијен”, тј. Турци су га узели као „данак у крви”. Откупио га је босански архиепископ у Сарајеву. Тако је стекао ниже и средње образовање. Баљевић је, дакле, напустио Црну Гору још као дјечак. Брзо је прешао у Угарску. Образовање је стицао и у Сремским Карловцима, да би 1745. године прешао из Темишвара у њемачки град Хале, гдје је као питомац темишварског презвитера Пантелејмона Стратимировића, најприје учио и студирао пет година, да би потом, 10. априла 1750. г., уписао тамошњи Правни факултет. Завршио га је за двије године и исте, дакле 1752. г., у Халеу одбранио докторску дисертацију (која је одмах и штампана на латинском језику) под називом: „Философска дисертација о оружаном ширењу религије” (*Dissertatio Philosophica De Propagatione Religionis Armata*), у којој је оштро критиковао оружани, милитаристички начин ширења једне на рачун друге религије, заложивши се за пут вјерске толеранције, трпељивости, цивилизацијског, духовног и културног убјеђивања, те аргументоване и рационалне расправе. По свом основном духу и садржају, Баљевићева дисертација је *par excellence* модерна филозофска и културолошка мисао, у Европи данас потребна и инспиративна посебно за њене балканске и југоисточне просторе.

Послије одбране докторске дисертације вратио се у Угарску и радио као нотариус (адвокат), ађутант пограничног команданта, синдикус (шеф полиције) и секретар Карловачког магистрата (градске управе). Као синдикус у Сремским Карловцима, Баљевић је један од најактивнијих актера у акцији пресељевања аустроугарских Срба у Русију (у вријеме владавине цара Петра Великог успостављена су у јужним крајевима европске Русије војничка насеља „Нова Србија” и „Славеносрбија”). Баљевић је искористио одобрење које је добио Митрополит Василије Петровић од руске царице Јелисавете Петровне и руског Сената да може преселити у Русију сто црногорских породица, па је надничарима – „бећарима” који су привремено боравили и радили у Сремским Карловцима издавао фалсификоване путне исправе за Русију као да су у питању Црногорци. Када је случај откривен, Баљевић је морао бјежати и емигрирати у Русију. Заједничко словенско поријекло,

иста вјера, те језичка блискост, као и почетни, али одлучујући кораци владике Данила на путу политичког и државног зближавања Црне Горе са Русијом, утицали су и учинили да љубав, оданост, геостратешка и геополитичка окренутост и отвореност према Русији, те сагледавање државног, историјског, вјерског, политичког, војног и сваког другог положаја Црне Горе у најприснијем односу са Русијом, буду једна од битних и значајних заједничких одредница промишљања, стваралаштва и практичног дјеловања митрополита Василија Петровића и Јована Стефановића Баљевића.

Руско држављанство Баљевић је добио 1757. године. Као изузетно образован, доктор философских наука, такође одличан познавалац и права, математике, геологије, геодезије, астрономије, полиглота (говорио је немачки, грчки, јеврејски, руски, влашки, знао латински), Баљевић је одмах добио високи официрски чин капетана. Службовао је у Слободском хусарском, Сумском и Харковском хусарском пуку. Рано је умро – сва је прилика – 1769. године, у чину секунд-мајора. Главно дјело Баљевића је несумњиво докторска дисертација из филозофије, на основу које су разни аутори на различите начине Баљевића сврставали и именовали у корпусу филозофије и књижевности на јужнословенском простору. Прије свега, енциклопедије Баљевића третирају као филозофа и писца, захваљујући и чињеници да је он аутор и два мања историографска рада о Црној Гори.

Неки истраживачи су га проглашавали за првог доктора философских наука у Црној Гори уопште, што не стоји, будући да је и прије Баљевића из данашње Црне Горе било више доктора филозофије. Наиме, више учених Бокеља је титулу доктора филозофије стекло од краја XV вијека на разним италијанским универзитетима. За неке ауторе је Баљевић чак и први доктор филозофије код Срба и Црногораца. Руски научник Костјашов је устврдио да је Баљевић први Црногорац који је докторирао из философских наука. Нема сумње да се свакако може чињенично рећи да је Баљевић први доктор филозофије са тла континенталне Црне Горе, односно са територије старе Црне Горе и црногорских брдских племена. Баљевићева докторска дисертација је сачувана у изузетно малом броју примјерака. Један примјерак је нађен у Халеу, дисертација је преведена и ускоро треба да се објави у књизи о Баљевићевом животу и стваралаштву коју је приредио др Душан Мартиновић, а у издању подгоричког „ДОБ”-а. Сада се први пут на нашем језику може читати Баљевићева филозофска дисертација и несумњиво да ће на основу ње Баљевић добити ново, боље и заслужено мјесто у историји наше, прије свега, црногорске духовности, књижевности, културе, науке и филозофије. Самим тим и адекватније мјесто у научној и културној историји јужнословенских народа.

Међутим, у овом саопштењу, интересују нас два мања Баљевићева историјска рада (или како већина истраживача прецизира: географско-етнографска списа о Црној Гори) и однос њиховог садржаја и схватања геополитичког положаја Црне Горе у односу на иста питања третирана у неким

писмима и у „Историји о Црној Гори” митрополита Василија Петровића која је у Црној Гори први пут објављена у преводу Марка Драговића 1884. године, а двојезично – на руском и српском – са објашњењима и коментарима у Титограду 1985. године у издању Лексикографског завода Црне Горе. Ови радови су у своје вријеме имали за циљ да спољњој политици царске Русије пруже потребне податке о Црној Гори.

Ријеч је о сљедећим Баљевићевим радовима: „Географско-историјски опис Црне Горе” (у осамнаест тачака) и „Стварни опис Црне Горе”. Оба су писана 1757. године. Први спис је пронађен у фонду руског амбасадора Кејзерлинга у Бечу, који је искористио прилику да прије Баљевићевог одласка у Русију од њега добије какав-такав „писмени извјештај” о Црној Гори, „с обзиром да се веома мало зна о Црногорцима” (Кејзерлинг у писму руској императорици Јелисавети). Рукопис је нашао у Московској архиви Министарства спољних послова црногорски историчар Марко Драговић, превео га и објавио прво у Санкт-Петербургу у часопису „Христианское чтение” (1882, № 5-6, стр. 668-670), а затим на Цетињу у својој студији „Митрополит Црногорски Василије Петровић – Његош” (1884, стр. 121-128). По Драговићу, овај текст је „кратко, али врло интересантно описање Црне Горе онога времена”. До сада је на нашем језику објављиван више пута: као „Географско-историјски опис Црне Горе” (Цетиње, 1884, Титоград, 1963), и као „Кратак и објективан опис садашњег стања Црне Горе” (Београд, 1997 и 1998).

Други, много краћи спис, „Стварни (суштински) опис Црне Горе”, по форми је, прије свега, другачији рад, а у садржају се разликује, како примјећује др Душан Мартиновић, „у дијелу који се односи на опис карактерних особина Црногораца”. Писан је ситним рукописом, мјестимично тешким за читање и објективно гледано више је једна на брзину набачена скица, односно један географско-историјски кроки него „стварни и суштински” опис. Овај, до 1998. г. непознат текст, пронашао је и објавио руски научник Јуриј В. Костјашов. „Стварни опис Црне Горе” Баљевић је написао на латинском у Бечу, а Костјашов је пронашао превод на руски језик. На српском језику овај врло кратак спис први пут ће се објавити такође у књизи др Душана Мартиновића о др Јовану Стефановићу Баљевићу. Костјашов је, иначе, у два наврата 1998. године, на бази нових архивских докумената, прво на руском, а потом на српском језику, указао на Јована Баљевића и његов „Опис Црне Горе”. Овај руски истраживач, пише др Душан Мартиновић, „је помно проучио релевантну литературу на руском и српском језику о Ј. С. Баљевићу, и што је особито важно користио архивску грађу из више московских архива: Руског државног архива старих аката, Државног архива, Архива Спољње политике Руске империје, Руског државно војноисторијског архива и других.”

У оба своја историографска рада, Баљевић износи податке и описе који се односе прије свега на Стару Црну Гору, односно на оновремени слобод-

ни дио Црне Горе. Упоредном анализом изнијећемо основне заједничке одлике и приступе, као и разлике у схватањима геополитичког положаја Црне Горе у „Историји о Црној Гори” митрополита Василија и у два географско-историјска описа Црне Горе Јована Стефановића Баљевића. И митрополит Василије Петровић и др Јован Стефановић Баљевић, далековидо и визионарски сагледавају црногорску, прије свега, државну перспективу. Из свог скученог доба, из ондашњих уских, неизвјесних, противурјечних, опасних и замагљених историјских хоризоната, из старе Црне Горе са четири нахије, обојица су надмашили и трансцендирали сва ограничења и све инсуфицијенције конкретног историјског времена у коме су живјели. Црна Гора је била уклијештена између Турске и Венеције, сиромашна, стално у одбрани своје слободе, без, како пише Баљевић, градова, умјетности, заната... Ипак, ризик, неизвјесност, вјеру, наду, борбу и визију су претпоставили статусу кво, постојећем (ондашњем) стању, које није много или тачније речено нимало обећавало и нудило. И један и други су дошли до слике црногорске будућности и државне стварности каква је углавном данас, на почетку двадесет првог вијека и трећег миленијума и како је уосталом била скоро обликована већ почетком двадесетог вијека, а дефинитивно конституисана и трајала у данашњим границама као изворна државност – прецизно: у широј, савезној, федеративној југословенској држави – у читавој његовој другој половини.

Радови митрополита Василија Петровића и др Јована Стефановића Баљевића били су у функцији бољег упознавања руског двора са Црном Гором, њеним геополитичким положајем, историјом, становништвом... Владика Василије је своју „Историју о Црној Гори” штампао и објавио у Москви 1754. године. Она је и по структури и садржају озбиљнији, студиознији и амбициознији рад, који чак има и не мале литерарне вриједности. Као таква, била је у центру пажње многих истраживача, дакако, много више него што су то били Баљевићеви географско-историјски списи. Заправо, ови Баљевићеви списи су се у извјесној мјери и анализирали (први, јер је други откривен тек прије три године), док то није случај и са његовом докторском дисертацијом из филозофије о оружаном ширењу вјере, чији се само наслов цитирао, пошто да до сада није била преведена на српски језик.

Баљевићева докторска филозофска дисертација је писана са већим филозофским, вјерским, научним и књижевним амбицијама у односу на два мања историјска и географска рада. Они су били без тих претензија или што је вјероватније, једноставно, није било времена за такве „излете” и размишљања те врсте. Наиме, они су написани на брзину, у скраћеној и најсведенијој форми, са чисто утилитарном функцијом добијања руског држављанства и примања у царску руску војску. Зато проф. др Боривоје Маринковић за „Географско-историјски опис Црне Горе” пише „да није био припремљен за јавност, па отуд и примитивност форме у којој је презентирао... То је, несумњиво, извјештај тек делимично информисаног ауто-

ра, конципиран уздржаним и до недоречености огољелим језиком.” Маринковић додаје да једва приметна занимљивост овога дуго времена непознатог списка може се уочити у његовој више етнографској него историјској заснованости.” Ипак, без сумње, Баљевићев спис „Географско-историјски опис Црне Горе” има не мали научни значај. Рад је очигледно написан по задатку. Ондашња руска дипломатија је, дакако, искористила прилику да од једног од најобразованијих Црногораца тога доба добије релевантне информације о најмањој, али тада једино слободној јужнословенској држави. Ипак, и у таквим условима настали, они су важни за црногорску историографију и културу. Баљевићев спис „Географско-историјски опис Црне Горе” је, последице Василијевог „Историје...”, други историографски рад уопште једног црногорског аутора о Црној Гори. Објављен је 1757. године, дакле, само три године последице прве црногорске историје – „Историје о Црној Гори” митрополита Василија Петровића.

Баљевићев рад је комплементаран Василијевој „Историји...” и он подржава и позитивно представља црногорског владика руској јавности и руском естаблишменту. Тиме је Баљевић дао значајну и снажну подршку намјерама и плановима владике Василија које је имао публикавањем и штампањем прве црногорске историје уопште и прве црногорске историје на руском језику. Баљевић истиче државотворну личност владике Василија, а интересантна су и ова његова запажања: „У Црној Гори нема управе ни реда свјецкога и ако се данашњи архијепископ Василије стара завести међу њима ред и поредак државни. Онај који је најбољи јунак међу њима заузима првенствујуће мјесто и бива њихов војсковођа против непријатеља, при свему томе што у Црној Гори има доста старинскијех благороднијех словено-српскијех фамилија. Ови посљедњи врше војничку службу као и сви други држављани”.

Из Василијевог „Историје...”, из његових писама, јасно је видљива историјска тежња Црногораца за својом државом. Исти је случај и са Баљевићевим „Географско-историјским описом” и „Стварним описом Црне Горе”. И према једном и другом схватању, која се очитују у поменутих радовима оба аутора, чита је жеља, наклоност и хтјење да се и гранични крајеви око Старе Црне Горе, који су били у њеном непосредном сусједству, прикажу као природни и нераскидиви дио црногорске државне територије. Тако, у писму царици Марији Терезији 1751. године, владика Василије говори о црногорској републици уз набрајање крајева и племена која припадају Црној Гори, држећи се црквене јурисдикције, а не тадашњих граница које су разни окупатори и поробљивачи наметнули. Василије као дио црногорске територије у овом писму спомиње Новљане, Ришњане, Пивљане, Никшиће и Дробњаке.

У овом смислу карактеристично је писмо владике Василија Колегији иностраних дјела Русије од 22. априла 1753. г. По ојени проф. др Божицара Шекуларца, ово писмо „...још је свеобухватније; у њему се даје географ-

ски опис Црне Горе са набрајањем кнежева и војвода у сваком племену. Овим описом Црне Горе Василије је, свакако, желио да своју визију земље предочи моћној Русији тражећи од ње помоћ и заштиту. Према том документу Црна Гора је имала границе најближе данашњој територији Црне Горе: обухватала је Спич, Шушањ, Зету, Грахово, Вилусе, Паштровиће, Грбаљ, Михољски збор, брдска племена – Куче, Братоножиће, Васојевиће, Клименте, Хоте, Груде, Тузи, Кастрате, Никшиће, Бањане, Пиву, Дробњак и, у Херцеговини – Гацко, Требиње, Попово Поље, и Зубце, уз претходно набрајање нахија – Катунске, Ријечке, Љешанске, Шестанске, Пљешивачке, Бјелопавлићке, Пиперске, Ровачке и Црмничке.”

У „Историји о Црној Гори”, пак, Црна Гора обухвата Зетско поље „до самог ушћа ријеке Бојане, која тече од језера ка западу у Адријатско (Јадранско) море. У том језеру има неколико острва, а на сваком острву има манастир који саградише зетски и црногорски херцеги (војводе).” Црна Гора затим обухвата Шестанску крајину, Црмницу, Приморску земљу, Спич, Шушањ, Паштровиће, Мајине, Грбаљ, Луштицу, Кртоле, Љешевиће, Солиоско поље, Котор, Његуше, Ловћен, Теклиће, Бјелице, Озриниће, Цуце, Ораховац, Грахово, Дврсно, Кривошије, Трешњево, Цетиње, Ријечку, Љешанску, Катунску и Пјешивачку нахију са ријеком Зетом, Бјелопавлиће, Острог (по врху ове планине постављена је, каже владика Василије, граница између Црне Горе и Херцеговине), Пипере, Ровчане, Братоножиће, Васојевиће, Куче, Клименте, Кастрате, Тузе, Шкријеље, Груде.

Одмах послје набрајања у „Историји...” територија и мјеста која спадају у Црну Гору, владика Василије наставља: „Ове провинције и срезови овдје поменути сви су слободни народи, сви су нашег источног православља, осим Климената и Кастрата, који су католици. У овој земљи живјела су некада славна господа: Бела Урош, који роди Симеона немању, а тај Симеон прије замонашења био је Стефан, оснивач српског царства, срећно владаше 46 година; исти разори град Диоклитију, да у њему не живе хришћани, као што се види и до данашњег дана, и остави царство сину Стефану Другом. Завидећи му, брат кнез Вукан отпоче рат против цара и брата. У то вријеме њихов брат свети Сава из Атонске горе донесе мошти родитеља њиховог светог Симеона Немање, а помири Вукана с царем Стефаном, и од тога времена је кнез Вукан живио у Зети; од ове породице потичу зетски и црногорски херцеги. Тамо у Зети је и свети Сава поставио првог архијереја Илариона Шишојевића године 6723.” („Историја о Црној Гори” владике Василија има поред историографске и не мале литерарне вриједности, али њене дјелове који то поткрепљују не можемо наводити будући да то није тема овог реферата). Др Радослав Ротковић сматра да је код овог датума „у питању штампарска грешка, јер и у Цетињском летопису, који је преписивао Василије, стоји да је прву архиепископију у српској земљи основао Сава 6727 (1219) године, а у зетској 6728 (1220) године. Према томе у штампаном тексту стоји омашком 3 мјесто 8”.

Владика Василија нијесу интересовале ондашње државне границе које су поставили туђини, већ поштује црквену јурисдикцију цетињске митрополије, али и не само то, већ и природни геополитички, историјски, државни, традиционални, вјерски (хришћански) и духовни црногорски простор уводи и крајеве које настањује становништво католичке вјероисповијести. У књизи „Европа и Црна Гора” Владан Ђорђевић напомиње да је Василије знао да су Клименти, Хоти и Кастрати албанске народности, али да му није било у интересу да то призна. Међутим, као што видимо, Василије је то не само знао, већ и „признао” и написао у својој „Историји...” То што је ово становништво припадало албанској народности и католичкој вјероисповијести, није му сметало да их види као природне, географске, историјске, геополитичке, државне, духовне и културне саставне дјелове Црне Горе. У овоме је садржана несумњива историјска и цивилизацијска величина, далековидост, државотворност и духовна енергија митрополита Василија Петровића. Ђорђевић примјећује даље и то да је зато владика Василије тврдио да у Црној Гори – у границама у којима и како ју је он видио и обиљежио – има четрдесет хиљада војника.

Што се тиче територија које су се у XVIII вијеку геополитички могле сврстати у црногорски државни простор и које данас и припадају Црној Гори, углавном на исти начин размишља и поступа и Јован Стефановић Баљевић. Једино што владика Василије, за разлику од Баљевића, у Црну Гору, како смо видјели, убраја и један дио Херцеговине. Такође, Баљевић, за разлику од владике Василија, не спомиње Рисан и Нови. Но, постоји једна разлика у изнесеним ставовима између владике Василија и Баљевића коју је коментарисао већ и Марко Драговић. Она се показује управо у податку о оружаном сили црногорског народа. За разлику од четрдесет хиљада црногорских војника владике Василија, Баљевић у тачки 7. свога „Географско-историјског описа Црне Горе” пише: „Војенијех људи у Црној Гори не ће бити више од пет иљада. Ово ја разумијем оне Црногорце који живе у горама црногорскијема у слободи својој, а Турци их зову непокорнијема”. А у „Стварном опису Црне Горе” стоји и ово: „Број Црногораца који сада живе у својој слободи достиже до 5000 душа”. У коментару на крају свог превода Баљевићевог „Географско-историјског описа Црне Горе”, Марко Драговић поводом ових различитих података и цифара пише: „Ово описање Црне Горе не саглашава се с онијем описањем које предаде мит. Василије колегији иностранијех дјела. Просторија земље коју описује митрополит Василије много је шира од оне коју описује Балевић. У описању Црне Горе од м. Василија говори се да Црна Гора може имати око четрдесет хиљада војске, а у овоме Балевића каже се да Црна Гора може имати не више пет хиљада војника (седма тачка).”

Драговић даје детаљно објашњење: „Но ми ћемо сада виђети да међу описањем м. Василија и Јована Балевића нема противурјечја, разлика је због овога. Јован Балевић описује само оно земљиште које је састављало

тадашњу независну Црну Гору, а м. Василије описује сву епархију скендеријску, приморску и црногорску која је била подчињена духовној власти митрополита црногорскијех као наслѣдниках митрополитах зетскијех. Сва мјеста ове епархије, осим Приморја, помињу се у дванаестој тачци Балевићевог описања, а да су ова мјеста била под духовном управом црногорскијех митрополита тврди и сам Балевић у тринајестој тачци свога описања.

Што митрополит Василије каже да Црна Гора може скупити до четрдесет хиљада војске, а Балевић каже да има у Црној Гори само 5000 војенијех људи и овдје нема противурјечја, а разлика је због слѣдећег.

Балевић броји овђе само војску из оне мале Црне Горе коју он описује. И доиста добро је рекао. Из тадашње праве Црне Горе није се могло скупити више од 5000 војенијех људи ако ћемо војничину узети онако као што је узео Балевић т. ј. да војником мора бити само млад човјек од 18 па до 30 или и до 40 година. Но како је у Црну Гору војник сваки Црногорац, често пута почињући од 15 година па до 60 година, то је могла сопствено Црна Гора имати до 15 иљада војске.

Митрополит Василије у своме описању Црне Горе прибраја к црногорској војсци и војску његовијех свештеника из Зете, Арбаније и Приморја, које се је могло скупити 40.000 војника, а кад би сви устали као што устају Црногорци онда би ове војске могло бити много више од четрдесет хиљада. Значи и овђе нема противурјечја међу м. Василијем и Јованом Балевићем” – закључује Марко Драговић.

Баљевић је, дакле, под тачком 12. у „Географско-историјском опису Црне Горе”, очито вођен истом црногорском слободарском и државотворном идејом као и владика Василије, записао: „Црногорци прибрајају к својијем владавинама неке пограничне округе као: Куче, Братоножиће, Васојевиће доње и горње; Пипере, Ровчане, Морачане, Бјелопавлиће који и ако су од православнога народа српскога, опет су у самој ствари поданици турски. Тако исто они прибрајају к својијем владавинама неке округе у којијема живи народ римскога закона као: Хоте, Клименте, Груде, Тузе, Шкриволе, Малтезе, Кастрате, и друге који по броју много превасходе Црногорце”. А одмах затим, у тачки 13., Баљевић пише: „Сви овђе поменути окрузи већином налазе се у јепархији преосвештенијех митрополита црногорскијех, и подчињени су управи њихове православне источне цркве”. У тачки 15. пак пише: „У Црној Гори влада архијепископ, који своју резиденцију има на Цетиње, и налази се у великоме поштовању код народа црногорскога”, док је у тачки 18., која је и посљедња, записао: „Митрополита црногорскога посвећава патријарх пецки и њему је подчињен у духовнијем дјелима”.

Марко Драговић је на овом мјесту дао слѣдећу напомену: „Док су владале Црном Гором владике из разних племена може бит да су зависјели од патријарха пецкога; али од како су почели владати митрополити Петровићи мислим да су били независни и у духовној власти, као што су били незави-

сни у свјецкој”. Неки аутори су критиковали ово Драговићево запажање. Др Растислав В. Петровић чак износи мишљење да је Драговић „нетачно превео последњу реченицу Балевићевог” списка. Наиме, она по њему гласи: „Црногорског митрополита посвећује српски патријарх пећки”, па се пита: „Да ли је М. Драговић намерно или случајно заборавио реч ’српски’?” Будући да је, наравно, пећки патријарх био српски патријарх – иако је у једном одређеном историјском раздобљу под турском окупацијом пећки патријарх био и Грк Карац-Јоаникије, „који је веома много зла нанио народу српском...”, а „срећа је његова што далеко заобиђе Црну Гору”, како написа владика Василије у својој „Историји...” – тешко да примједба ове врсте може да уклони, потре или маргинализује суштину Драговићевог запажања датог у фусноти његовог превода Баљевићевог списка са руског на српски језик.

О изнесеним подацима у „Историји...” владике Василија и у „Географско-историјском опису Црне Горе” Јована Баљевића и уопште о односу ова два дјела, писало је више аутора. Вјероватно такође имајући у виду Баљевићев податак о пет хиљада црногорских војника, др Владан Ђорђевић подсјећа на писмо владике Василија од 22. априла 1753. г. и у њему, односно због граница у којима Василије види Црну Гору, види узрок владичиног податка о четрдесет хиљада црногорских војника. Ђорђевић цитира Јована Баљевића у дијелу његовог исказа под тачкама 11. и 13. „Географско-историјског описа Црне Горе”. Др Милорад Павић, српски научник и књижевник, у свом дјелу „Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII)”, пише о Василијевој „Историји...” и Јовану Стефановићу Баљевићу. Наводећи да се исте године када је завршен спис српског православног епископа у Далмацији Симеона Кончаревића „Љетопис грађанских и црквених догађаја”, у Петрограду појавила „књига црногорског митрополита и песника Василија Петровића – Историја о Черној Гори”, Павић констатује да је „та мала и и лепо писана информација о песниковом завичају, чији је он био духовни и световни владар, састављена...била за руски двор, од којег је Василије очекивао помоћ за усамљену земљу окружену непријатељима, док га у тим очекивањима и покушајима да своју отаџбину препоручи моћној заштити Русије није преварила и смрт негде у Петрограду.”

Павић се даље позива на владика Василија из његовог предговора, па каже: „...Василије Петровић је саставио своју књигу да би се избегле забуне око идентитета сумњивих личности које, ослањајући се на, необавештеност по европским дворовима, иступају у име различитих малих балканских народа...и тамо шире неспоразуме, траже и добијају помоћ како би подигли своје тобожње присталице против Турака. Потписао се као Смирени митрополит Црногорски, скендеријски и приморски и Трона Србског Ексарх, Василије Петровић. Сасвим сличне намене било је и дело једног другог црногорског писца. Јован Стефановић Балевић, из Братоножића родом, а из једне древне песничке породице Црне Горе пореклом, саставио је 1757. године у Петрограду кратки географско-историјски опис Црне Горе.”

У спису „Стварни опис Црне Горе” Баљевић, поред већ поменутих „пограничних округа” и „покрајина”, употребљава неке термине који се не сријећу у науци као ознака за одређене етничке скупине, било црногорске било албанске националности са територије Црне Горе. Баљевић наводи: Баљевиће (то су несумњиво Братоножићи), Доне, Елиорне, Малтесце. Др Душан Мартиновић претпоставља да се ради о Пиви и Дробњацима, Ускоцима и Миридитама. Дакле, и владика Василије и Јован Баљевић, полазећи од Старе Црне Горе, као језгра и окоснице црногорске државе, исправно сагледавају њену еволутивност, историчност и динамичност, те нужну географско-територијалну, политичку, народносну, вјерску и друштвену интеграцију црногорског државног простора. Са геополитичког становишта радило се о предвиђањима, процјенама и залагањима које је историја несумњиво потврдила. И владика Василије и Ј. С. Баљевић су увидјели да Стара Црна Гора са четири нахије нема снаге и могућности да се изгради као држава модерног и грађанског, просвијећеног и просперитетног доба које је тада већ наступало, ако не успије да се територијално удружи и повеже са сусједним областима и етнички, вјерски, културно и историјски истим или сличним становништвом и племенима. Стара Црна Гора нема заната, вјештина, умјетности, науке, градова, утврђења, сиромашна је и, иако слободна, препуштена повременим, али сталним пустошењима и разарањима од стране турских освајача. Очигледно, и један и други су схватили да оновремена, Стара Црна Гора из 18. вијека, неће моћи рачунати на напредак и улазак у просвијећене народе и земље без цивилизацијског, а то значи економско-привредног, државног, вјерског и културног повезивања и прожимања са сусједним брдским и приморским територијама и становништвом.

Владика Василије и Ј. С. Баљевић имали су сличне погледе и на просвјетно, школско, трговачко и привредно стање Црне Горе 18. вијека и када је у питању нужност њеног општег, а посебно привредног и економског развоја. Баљевић је у „Стварном опису Црне Горе” писао да многи Црногорци (мисли на Стару Црну Гору) живе од пљачкања – „Становници Црне Горе су грчке вјероисповијести, па ипак људи су то врло неискусни, прости, дивљи и свакакој пљачки веома склони, и много их и живи од пљачке, због чега их Турци и хришћани свуда мрзе и прогоне, па се често дешавало да су Турци (до сада, свеједно, безуспјешно) живо настојали да их бројним војскама савладају и покоре; због тога је ова земља, предивна иначе, тешко разорена, опустошена, њиве јој зарасле у шипраг, тако да становништво, осим нешто пољскога поврћа, нема ништа, јер се овај народ више стара о вјештини ратовања него о земљорадњи или о другим вјештинама и наукама. Стога не чуди да у цијелој Црној Гори нема ниједнога умјетника или било каквога занатлије.”

Такође у „Стварном опису...” Баљевић пише и ово: „Црна Гора је природом утврђена, скоро са свих страна планинама и морем ограђена; у планинама је земља посебно плодна, само кад би се њено становништво

прилежније бавило привредом; притом, ваздух је у Црној Гори здрав и вода добра. Становници њени су високи растом, крупни, црномањаст и осветољубиви; могли би се, само ако би у томе добили праву подуку, обучити многим вјештинама, што се може без пристрасности и право рећи и у то се убиједити. Овоме се може додати и то да у цијелој Црној Гори нема ниједнога града, нити тврђаве ни замка, већ, како је горе речено, она се једино од села састоји. Њено незнање пак долази отуда што у цијелој Црној Гори нема ниједне школе, што би било веома пожељно.”

И владика Василије је сав усредсређен на напредак Црне Горе у свим сферама: просвјетним, трговачким, привредним, саобраћајним: „Да је Василије Петровић имао исправних привредних идеја свједочи не само пажња коју је поклањао трговини, отварању градских врата у Котору и поморском саобраћају (иако нијесу имали приступа на море, владике су имале свој брод на Јадрану за који је Сава дао 300 златних цекина...) већ и пољопривреди у Цетињском пољу. Г. Станојевић је запазио да је Василије први дошао на идеју да се на манастирском имању употријебе воловске запреге. Василије је которском повидуру поклонио ‚претилу двизицу’ а од њега добио двије велике и двије мале запреге... Било је то 1748. године... Василије је тражио штампарију (крајем 1757. или почетком 1758). Добио ју је тек Његош, у јесен 1833. Замислио је Сенат од 12 чланова. И ту је његову идеју остварио Његош, у јесен 1831. године. Мислио је на коришћење природних љепота и љековитих извора. Та је његова замисао остварена тек у XX вијеку”. („Историја о Црној Гори”, др Радослав Ротковић: *Коменџари*, стр. 123) Ово је изгледа и била историјска судбина владике Василија: да много шта у идејама започне, да то касније реализују Петар Први, Његош, књаз Данило и поготово књаз и краљ Никола.

И владика Василије и Јован Баљевић се у истицању историјских и државних коријена Црне Горе позивају на средњовјековну зетску државу, на зетске и црногорске војводе, а особито на Црнојевиће и на Црнојевићку Црну Гору. У њима и њиховој владавини и из прошлих историјских времена слободној Зети и Црној Гори, прије свега, они су и налазили наду, снагу, охрабрење, упориште и реални путоказ за излаз из перманентних тешкоћа и не ријетко готово потпуних историјских помрчина. Баљевић у тачки 1. каже да је „Црна Гора... дио зетскога ерцогства у доњој (треба: горњој) Арбанији, близу Јадранскога мора”, а у тачки 16. свога „Географско-историјског описа Црне Горе” наводи следеће: „У стара времена српскијех царева Црном Гором владали су ерцоци Зетски од којијех је ерцог Иван Црнојевић пренио своју резиденцију у Црну Гору на Цетиње ње је оградио и врло дивни манастир којег је разрушио везир Ћуприлић.” Владика Василије, такође, наводи да „видећи како се шири турско царство, херцег Иван Црнојевић пренесе свој двор из Зете у Црну Гору, на поље Цетиње, а тамо постави и сагради предивну митрополитову резиденцију.”

У „Родослову Црнојевића” који се налази у „Цетињском летопису” владика Василије наводи којим су све територијама владали Црнојевићи. Из њиховог пописа као да произлази и гранични и геополитички оквир црногорске државе за који се залажу и владика Василије Петровић Његош и др Јован Стефановић Баљевић: „Владали су Црнојевићи најприје Зетом, Крајином, Шестанима, Брдима, Црном Гором и Приморјем... Владали су Црнојевићи Требињем, Поповим пољем и Конављем.” Василије спомиње и крајеве који су некада били зетски и црногорски, а касније прешли под турску управу: „Нећу пропустити да овдје споменем још храбрији народ који живи око нас, а који данас припада турској области, а раније је био под влашћу херцега зетских и црногорских: управо Мркојевић хас и Бијело Поље, исто тако и друге народе који наоколо живе и који су по природи ратнички, а налазе се до ријеке Дрине (Дрима), а та ријека Дрин (Дрим) дијели херцегство зетско и Албанију. Ни ови народи нијесу баш потпуно под турском влашћу, као што су други народи...” Поред Зете и Црне Горе, поред зетских и црногорских војвода, владика Василије помиње и Дукљу: „Ова земља називаше се раније јединственим именом Зета, а то име јој је дато по ријечи званој Зета, која извире на сјеверу наврх те земље Зете и тече према југу. Насупрот ње са истока тече друга ријека Морача, између Црне Горе и Брђана, и улива се у ријеку Зету испод Вртограда, гдје се родио Диоклетијан (Диоклецијан) и гдје је саградио велики град, назвавши га по своме имену Диоклетија (Дукља); тада је овој земљи умјесто Зета дато име Диоклетијанска земља.”

Што се тиче етничког, историјског и културног поријекла црногорског народа, и један и други аутор, и владика Василије и Јован Баљевић, стоје на истом становишту: да су Црногорци „славеносрпски народ”. У тачки бр. 4. Баљевићевог „Географско-историјског описа” читамо: „Житељи Црне Горе су сви од славено-српскога народа и православно-источнога благочастивога исповиједања.” А у посвети своје „Историје...” руском државном вице-канцелару грофу Михајлу Иларионовичу Воронцову владика Василије је написао: „Налазећи се на најпресвјетлијем Његовог Царског Величанства двору, ја, смјерни пастир славеносрпскога црногорскога народа, очекујући премилостиво упућивање у своју отаџбину и своме духовноме стаду, усудих се да овај опис положаја и пређашњих владара земље наше црногорске, с прилогом светих царева српских и деспота, ко су они и откуда бјеху, усрдно понудим Вашој Високој Грофовској Свјетлости, као трудољубивом министру који се интересује за стране народе, о чему јасно свједочи Ваше раније обилажење туђих крајева; с тим да би се допао Вашој Високој Грофовској Свјетлости да се штампа како би с народом нашим црногорским и други славеносрпски народи имали најусрднију жељу према високославном Руском Царству. Имам част да ово кратко историјско дјело Вашој Високој Грофовској Свјетлости уручим, што за добро најпокорније молим да примите, заувјек се предајем милости Ваше Високе Грофовске Свјетлости”. Владика

Василије се потписао као „смјерни митрополит црногорски, скендеријски и приморски и трона српскога егзарх Василије Петровић”.

И владика Василије Петровић и др Јован Стефановић Баљевић припадали су добу рационализма које, је било испуњено позитивистичком филозофијом просвијећености. Како истиче проф. др Боривоје Маринковић – све што је „уткано у темеље наше духовне цивилизације, имало је свој заматак у овим данима рашћења духа над традицијом и свих облика упорног настојања за новим у односу на преживелост покајничког аскетизма”. Иако је био свештено лице, и то митрополит црногорски, владика Василије је био као и Јован Стефановић Баљевић далеко од филозофије „покајничког аскетизма” хиљадама миља. Дакако, и Василије Петровић и Јован Баљевић, као снажне, образоване, стваралачке, градитељске и у теорији и пракси, амбициозне, продуховљене и отворене личности, били су прожети рационалистичким визијама, усхићењима и заносима. Но, како за владика Василија пише проф. др Божидар Шекуларац, „без обзира на свој хришћански занос, патриотски се одушевљава побједама старих црногорских кнежева и владара, посебно Црнојевића. Снага патриотизма издиже га изнад ограничености црквено-религиозних погледа на свијет, стављајући себе у улогу тумача поноса црногорског народа и државних интереса Црне Горе. Изазива дивљење његов оптимизам који је усмјерен ка будућности свога народа, а мудрошћу и високом личном културом покушава да добије заштиту од тадашњих великих сила ради очувања слободе у непријатељском окружењу”.

Баш као и владика Василије, и др Јован Стефановић Баљевић, иако у Црној Гори, практично, осим у раном дјетињству, није живио, управо снагом патриотизма постао је њен тумач и тумач црногорских државних и историјских коријена и вриједности, слободе, достојанства и перспектива црногорског народа. Податак да није живио у Црној Гори, а истовремено чињеница да је оставио два за вријеме у којем је стварао нимало безначајна историографска и етногеографска списа, говори да је непрекидно и суштински живио са својом отаџбином и као свестрано образована личност био цјеловито упућен у црногорска збивања и, штавише, да је научна закупљеност Црном Гором била интегрални дио његовог свеукупног теоријског и истраживачког хабитуса.

И владика Василије и др Јован Стефановић Баљевић дубоко су вјеровали у будућност Црне Горе и реалност, потребу и нужност коначне изградње и уобличености једне просперитетне, слободне и простране, односно територијално проширене црногорске државе – која ће заједно са осталим балканским народима и државама живјети у миру и међусобном разумијевању и поштовању као своји на своме – проширене у мјери блиског природно-географског окружења, али и простора не само етничке, вјерске, језичке и културне блискости више народа, већ и њихове сличне историјске судбине која се оличавала у вишевековној заједничкој борби за слободу и

голи опстанак на земљи којој је дато да буде на крајњим границама великих монотеистичких религија и великих вишевековних европских царстава, те изукрштаних и сукобљених интереса многих држава свијета, а посебно великих европских сила што траје до данашњих дана.

Goran SEKULOVIĆ

GEOPOLITICAL POSITION OF MONTENEGRO BY THE OPINIONS OF BISHOP
VASILIJE PETROVIĆ NJEGOŠ AND DR JOVAN STEFANOVIĆ BALJEVIĆ

Summary

In those writings, we are investigating – from the aspect of comparative analysis of political opinions of bishop Vasilije Petrović Njegoš and dr Jovan Stefanović Baljević – geopolitical status of Montenegro in XVIII century. In bishop Vasilije's correspondence, and „History of Montenegro”, as in „Geographic-historical description of Montenegro” and in „True description of Montenegro” by dr Baljević, clearly can be seen an historical pretension of the montenegrin people toward their own state and the liberation of neighbouring territories from under, before all, turkish rule. Concerning those territories that could be considered, in XVIII century, geopolitically, as a montenegrin state-area, and which are now part of today's Montenegro state, bishop Vasilije and dr Baljević share same opinions. Their vision overgrew restrained, vague and uncertain conditions on Balkans in XVIII century, that is a geopolitical position of Old Montenegro from those times, with four specific regions (nahije) and surrounding mountain and littoral regions and tribes. They have correctly understood and became aware that Old Montenegro has not what is indispensable to grow and function as a modern state, without enlarging its territory and without issue onto Adriatic sea coast.

